

ԼԵԶՈՒՆ ՈՐՊԵՍ ՍԻՐԻԱՀԱՅԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱԴԱՊՏԱՑԻԱՅԻ ԿԱՐԵՎՈՐ ԲԱՂԱԴՐԻՉ (ԷԹՆՈՍՈՅԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ)

Գայանե Հակոբյան*

Սիրիահայերի համար հայաստանյան սոցիալ-մշակութային կյանքին հարմարվելու խնդիրները բազմաթիվ են, սակայն լեզվի խնդիրն առաջնային է մշակութային ադապտացիայի համատեքստում: Հոդվածում ներկայացված էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները բացահայտում են լեզվական առանձնահատկությունները սիրիահայերի շրջանում և վկայում որոշ չափով հաջողված ինտեգրացիայի մասին, երբ Հայաստան ներգաղթած հայերը, պահպանելով նախնիներից ժառանգած մշակութային հարստությունը, միաժամանակ ընդունում, հասկանում և փորձում են կիրառել արևելահայերեն լեզուն:

Բանալի բառեր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություն, սիրիահայեր, մշակութային ադապտացիա, ինտեգրացիա, արևելահայերեն լեզու, արևմտահայերեն լեզու:

Շուրջ երեք տարի է, ինչ հազարավոր հայեր Սիրիայում ընթացող պատերազմի հետևանքով լքել են երկիրը և տեղափոխվել Հայաստան:¹ Նրանց համար հայաստանյան սոցիալ-մշակութային կյանքին հարմարվելու խնդիրները բազմաթիվ են, սակայն լեզվաինացության և լեզվակիրառության² խնդիրն առաջնային է մշակութային ադապտացիայի համա-

* ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի էթնոսոցիոլոգիայի բաժնի կրտսեր գիտաշխատող:

1 Ըստ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության տրամադրած տվյալների՝ 2014թ. փետրվարի դրությամբ Հայաստանում բնակվում են շուրջ 11.000 սիրիահայեր, մոտ 2.800 ընտանիք: 2017թ. հունիսին տեղեկատվական դաշտում շրջանառվում է 22.000 թիվը, <https://armenpress.am/arm/news/895509/22000-syrian-armenians-re-locate-to-armenia-since-beginning-of-syrian-war.html> :

2 Լեզուն կարևոր նշանային համակարգ է, որն ինստիտուցիոնալացված է տվյալ հասարակությունում, այդ իսկ պատճառով կրում է պատմական բնույթ: Անհատները ծնվում և ձևավորվում են կոնկրետ սոցիալական և մշակութային միջավայրում, որում արդեն դրված է լեզվի կոնկրետ կառուցվածք: Դրա համար ցանկացած խմբի կամ հասարակության լեզու անմիջականորեն արտացոլում է տվյալ խմբի կամ հասարակության կառուցվածքը և, կարծես, սահմանում է սոցիալական և մշակութային կոմունիկացիայի յուրահատկությունը:

տեքստում, ինչն էլ փորձել ենք պարզել էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության միջոցով³:

Մշակութային ադապտացիայի նկատմամբ տեսական մոտեցումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անհատների մուտքը այլ մշակույթ, որպես կանոն, ուղեկցվում է խորը հոգեբանական երևույթով՝ «մշակութային շոկով», որը երևան է գալիս, երբ մարդ հանդիպում է նոր և անծանոթ մշակույթի: Մի կողմից, այն դիտարկվում է որպես բացասական երևույթ, քանի որ անսպասելի է և կարող է բերել սեփական մշակույթի բացասական գնահատման, իսկ, մյուս կողմից, դրական դեր կարող է խաղալ այն իմաստով, որ նախնական դիսկոմֆորտը բերում է նոր արժեքների և վարքի մոդելների ընդունմանը, վերջին հաշվով, ինքնազարգացման և մշակութային աճի աղբյուր է ծառայում:

Ելնելով սրանից՝ Զ.Բերրին առաջարկել է մշակութային շոկի փոխարեն կիրառել «ակուլտուրացիայի սթրես»⁴ հասկացությունը: Նրա կարծիքով, շոկ բառը ասոցացվում է միայն բացասական փորձի հետ, իսկ միջմշակութային կոնտակտի արդյունքում հնարավոր է նաև դրական փորձ՝ պրոբլեմների գնահատում և դրանց հաղթահարում:⁵

Բերրին 1990-ական թվականներին առաջարկում է մի նոր կոնցեպցիա: Նա ցույց է տվել ակուլտուրացիայի բարդությունն ու կոնֆլիկտայնությունը. մարդիկ չեն կարող հեշտությամբ հարմարվել այլ միջավայրի: Նա ակուլտուրացիան համարում է մշակութային և հոգեբանական գործընթացների փոխազդեցության արդյունք: Ըստ նրա՝ ակուլտուրացիան հիմնվում է երկու միաչափ գործող գործոնների վրա, որոնք էլ սահմանում են չորս հիմնական ստրատեգիաներ: Այդ գործոններն են՝

- Մշակույթի պահպանումը. ինչ աստիճանով է ընդունվում մշակութային ինքնությունը պահպանելու կարևորությունը:
- Միջմշակութային շփումներում մասնակցությունը. ինչ աստիճանով պետք է մտնել այլ մշակույթի կամ մնալ սեփականի մեջ:

3 Հետազոտությունն իրականացվել է քանակական և որակական մեթոդաբանությամբ՝ 184 քանակական հարցում և 36 խորին հարցազրույցներ սիրիահայ ընտանիքների շրջանում՝ Երևանում և մարզերում՝ 2014թ.: Առաջին մեթոդի դեպքում սեռատարիքային կազմի ներկայացուցչությունն ապահովելու համար ընտանիքից պատահականորեն ընտրվել է մեկ հոգի՝ ըստ վերջին ծննդյան օրվա սկզբունքի, իսկ խորին հարցազրույցներն անցկացվել են ըստ սեռի, տարիքի և զբաղվածության չափանիշների:

4 Ակուլտուրացիա հասկացության դասական սահմանումը տվել են մշակութային մարդաբաններ Ռ.Ռեդֆիլդը, Ռ.Լինտոնը, Մ.Հերսկովիցը, ըստ որոնց՝ այն երևան է գալիս այն ժամանակ, երբ տարբեր մշակույթներին պատկանող խմբերի ներկայացուցիչները տնականորեն անմիջական շփման մեջ են, որի արդյունքում մեկ կամ երկու խմբերի մշակութային մոդելներում տեղի են ունենում փոփոխություններ:

5 Berry J. W., Immigration, Acculturation and Adaptation. Ontario, 1996, p. 34.

Կախված պատասխանների համադրությունից՝ նա սահմանել է չորս ստրատեգիաներ, որոնք նա անվանել է ակուլտուրացիայի ստրատեգիաներ.

1. *Ասիմիլյացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները կորցնում են սեփական մշակույթը և պահպանում են կապը մյուս մշակույթի հետ:
2. *Սեպարացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները, պահպանելով սեփական մշակույթը, հրաժարվում են մյուս մշակույթի հետ կոնտակտից:
3. *Մարգինալիզացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները կորցնում են սեփական մշակույթը, սակայն սերտ կոնտակտ չեն հաստատում այլ մշակույթի հետ:
4. *Բիսպեքրացիա*, երբ փոխազդող խմբերից յուրաքանչյուրը պահպանում է իր մշակույթը, սակայն միաժամանակ սերտ կապեր է հաստատում մյուսի հետ:

Ելնելով Բերրիի տեսությունից՝ հաջողված աղապտացիան օտար մշակույթի հետ ասիմիլյացիա չէ: Միջմշակութային աղապտացիան նշանակում է մուտք նոր մշակույթի մեջ, նրա նորմերի, արժեքների, վարքի ձևերի աստիճանական յուրացում: Ըստ այդմ՝ աղապտացիայի հաջողությունը ենթադրում է հասնել սոցիալական և հոգեբանական ինտեգրացիայի այլ մշակույթի հետ՝ առանց կորցնելու սեփական հարստությունը:

Այժմ տեսնենք, թե ՀՀ-ում գտնվող սիրիահայերի շրջանում միջմշակութային աղապտացիան ինչ փուլում է գտնվում լեզվական շփումների առումով և ինչ նպաստող ու խանգարող գործոններ կան:

Ստորև տրված աղյուսակ 1-ի տվյալներից երևում է, որ արևմտահայերենը հիմնական խոսակցական լեզուն է համարվում սիրիահայերի համար, սակայն որոշակի փոխակերպումներ են նկատվում Հայաստան գալուց հետո. 5.4% ընտանիքներում արդեն արևելահայերենն է դառնում հիմնական խոսակցական լեզուն:

Հարցը համադրելով ծննդավայրի հետ կապի մեջ՝ նկատում ենք, որ լեզվական վարքի փոխակերպումներ տեղի են ունեցել այն ընտանիքներում, որտեղ ապրում են հիմնականում Հալեպում (3.3%) և փոքր մաս՝ նաև (0.5%) Կամիշլիում ծնված սիրիահայեր: Ջարմանալի չէ, որ արևելահայերեն գործածողների մեջ 1.6% կազմում են այն ընտանիքները, որտեղ ապրում են ՀՀ-ում ծնված անհատներ: Նրանք կամ Հայաստանից Սիրիա կնության գնացած այն աղջիկներն են, ովքեր ժամանակի ընթացքում աղապտացվել են լեզվական փոփոխություններին, և ընդօրինակել ամուսնու և նրա ընտանիքի վարքային կանոնները, կամ վերջին երեք տարիներ-

րին Հայաստանում ձևավորված նոր ամուսնական զույգերն են, որոնց համար արևմտահայերենն է դառնում երկրորդ խոսակցական լեզուն:

Աղյուսակ 1.

Սիրիահայերի հիմնական խոսակցական լեզուն Սիրիայում և ՀՀ-ում (%)

Հիմնական խոսակցական լեզուն	Արևմտահայերեն	Արևելահայերեն	Արաբերեն	Անգլերեն
1. Ընտանիքում ՀՀ-ում	90.3	5.4	4.3	0
2. Ընտանիքում Սիրիայում	95.7	0	4.3	0
3. Ընկերների հետ՝ ՀՀ-ում	92.4	5.4	2.2	0
4. Ընկերների հետ՝ Սիրիայում	92.4	0	7.6	0
5. Գործընկերների հետ՝ ՀՀ-ում	46	54	0	0
6. Գործընկերների հետ՝ Սիրիայում	45.2	0	51.6	3.2

4.3% կազմում են այն արաբախոս ընտանիքները, որոնց համար հայերենիքում ապրելու հանգամանքը ոչ մի կերպ չի անդրադառնում մշակութային վարքի փոխակերպումների վրա: Ընդ որում, նրանք հիմնականում եկել են Դամասկոսից, Կամիշլիից (փոքր մաս կազմում են նաև Հալեպից եկած ընտանիքները):

Ընկերների հետ շփման դեպքում նկատվում է հետաքրքիր օրինաչափություն. հարցման ենթարկված սիրիահայերի համար Սիրիայի ընկերական շրջապատը կարծես թե անփոփոխ տեղափոխվել է Հայաստան, և շփումներն այդ միջավայրում ընթանում են առավելապես իրենց համար հարազատ դարձած լեզվի՝ արևմտահայերենի օգնությամբ:

«Հարազարներիս, մերերիմներիս հետ էլ արևմտահայերենն եմ խոսում, որովհետև մի քիչ ծիծաղելի կլինի, եթե իրենց հետ արևելահայերեն խոսեմ, որովհետև բոլորը չեն, որ լավ տիրապետում են լեզվին, նույնիսկ կան մարդիկ, որ լավ չեն հասկանում: Դրա համար էլ մենք մեր շրջանակի մեջ արևմտահայերենով ենք շփվում»:

62 տարեկան կին, ք. Երևան

Սակայն հայաստանյան միջավայրում մոտ երեք տարիների ապրած կյանքը նրանց նոր ընկերներ է տվել, իսկ վերջիններս էլ իրենց ուրույն դերն են ունեցել սիրիահայերի լեզվական ադապտացիայի հարցում՝ ոչ միայն սովորեցնելով արևելահայերենը, այլ նաև պատճառ դառնալով՝ հիմնականում շփվելու այդ լեզվով:

Հայաստանում ընկերների հետ արաբերեն շփվող 2.2 % սիրիահայերի թիվը բոլորովին էլ պատահական չէ՝ չնոռանալով արաբախոս այն ընտանիքներին, որոնց մասին նշեցինք վերևում: Սակայն այս առումով կարևոր ենք համարում մի դիտարկում, որն ուղեկցում էր ամբողջ դաշտային հետազոտության ընթացքում. երբ հայրենիքում դու մի պահ քեզ օտար ես զգում, երբ՝ որպես հետազոտող, մասնակցում ես սիրիահայ համայնքի ներկայացուցիչների մեծ հավաքներին, միջոցառումներին, որոնցում ամենուր լսում ես քեզ համար խորթ մի լեզու՝ արաբերեն, որով շփվում են քո հայրենակիցները հայրենիքում: Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում ևս դուրս է բերվել այդ երևույթը՝ թեև ոչ համատարած, սակայն արմատացած:

«Արաբերեն էլ շար-շար լավ գիտենք. այն օգտագործում ենք՝ որպես գաղտնի լեզու»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

«Քիչ մը, երբ որ փեղ կերթանք, չենք ուզէ ըսածներս արտահայտիլ, արաբերէն կըխոսինք»:

71 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

Հայաստանում գործընկերների հետ շփման ժամանակ արդեն արևելահայերենն է դառնում գերակա (54%), քանզի շատերը ջանում են հասկանալի լինել դիմացինին: Նրանց կեսից ավելին (29%) այն սիրիահայերն են, ում գործատուն հայաստանցի է: Գերակշիռ մասը՝ 48%, արական սեռի ներկայացուցիչներ են՝ պայմանավորված նաև այն հանգամանքով, որ, ընդհանրապես, Հայաստանում աշխատող սիրիահայերի 78%-ը տղամարդիկ են, և միայն 22%-ն են կանայք: Աղյուսակ 1-ից նկատելի է, որ Սիրիայում հայերի մեծ մասը՝ մոտ 52%, գործընկերների հետ շփվել է արաբերեն լեզվով, մի փոքր զանգված՝ նաև անգլերենով: Չնայած Սիրիայում աշխատողների սեռային կազմն այլ տեսք ունի՝ 69% արական, 31% իգական հարաբերակցությամբ, սակայն աշխատակիցների հետ անգլերեն գործածողները (3.2%) միայն 26 –35 տարեկան սիրիահայ կանայք են: Բացի անգլերենից, Սիրիայից ներգաղթած հայերը արևմտահայերենին զուգահեռ տիրապետում են նաև այլ լեզուների⁶՝ տարբեր մակարդակներով, որն ամփոփված է ստորև տրված աղյուսակում:

Միջին և ավելի բարձր մակարդակով անգլերենին տիրապետում է հարցմանը մասնակցած սիրիահայերի 75%-ը: Հարցը համադրելով սեռային կազմի հետ, պարզվում է, որ չտիրապետողների մեջ կանայք երեք անգամ ավելի շատ են տղամարդկանցից, իսկ տարիքային չափանիշի հետ

6 Միջին և ավելի բարձր մակարդակով ֆրանսերենին տիրապետում են հարցվածների մոտ 10%, իսպաներենին և գերմաներենին՝ ընդամենը 2%:

կապի մեջ ստացվում է, որ նրանք հիմնականում ունեն 46-ից բարձր տարիք:

Աղյուսակ 2.

Լեզուների իմացության մակարդակը սիրիահայերի շրջանում (%)

Լեզուների իմացության մակարդակ	Արևմտահայերեն	Անգլերեն	Արաբերեն	Թուրքերեն	Ռուսերեն	Քրդերեն
1. Չեն տիրապետում	0	8.7	1.1	26.1	85.9	90.2
2. Վատ	2.2	16.3	3.3	13.0	10.8	2.2
3. Միջին	10.8	43.5	7.6	16.3	0	6.5
4. Լավ	43.5	21.7	43.5	25.0	1.1	1.1
5. Գերազանց	43.5	9.8	44.5	19.6	2.2	0

Շատ ցածր մակարդակ է նկատվում ռուսերեն և քրդերեն լեզուների իմացության առումով, սակայն համեմատության մեջ քրդերենին միջին և ավելի բարձր մակարդակով տիրապետողների թիվն ավելի մեծ է, քան ռուսերենին (տարբերությունը կազմում է 4.3%):

Այլ պատկեր է գրանցվել թուրքերեն լեզվի առումով, քանզի սիրիահայերի կեսից ավելին՝ 61%, միջին և ավելի բարձր մակարդակով տիրապետում է թուրքերենին: Սեռատարիքային առումով նշանակալի օրինաչափություն չի նկատվում: Այստեղ միայն ուշադրության է արժանի այն ցուցանիշը, ըստ որի՝ 18–25 տարեկան երիտասարդներից ավելի շատ են չտիրապետողները, քան տիրապետողները: Նույնը չի կարելի ասել Սիրիայում նրանց հիմնական բնակության վայրի առումով. Հայաստան ժամանած դամասկոսահայերի (նրանց ընդհանուր թիվը 5.4% է) 4.4%-ը, իսկ Քեսաբից, Կամիշլիից, Ռաքքայից, Դեր Զորից եկած բոլոր սիրիահայերը թուրքերեն չգիտեն:

Չնայած արևմտահայերենը մայրենի լեզու է համարվում սիրիահայերի համար, և դպրոցներում ուսուցման լեզուն տարիներ շարունակ նաև դա է եղել (Սիրիայի հայկական դպրոցների մասին ավելի մանրամասն կտրվի ներքևում), սակայն նրանց մեջ կան այնպիսիք, ովքեր վատ են տիրապետում լեզվին: Նրանք այս դեպքում ևս դամասկոսահայերն են, ովքեր Հայաստան են եկել 2012–2013 թթ.: Կարելի է հանգել այն հետևության, որ մայրաքաղաք Դամասկոսում հայերն ավելի շատ ապրել են ոչ թե համայնքային, այլ քաղաքային կյանքով, ինչն էլ հեռու է պահել նրանց արմատներին ավելի մոտ գտնվելու և մշակույթը պահպանելու, այս դեպքում, գոնե նախնիների լեզուն պահպանելու սուրբ գործից: Իսկ, ընդհանուր առմամբ, ինչպես տեսնում ենք աղյուսակ 2-ի տվյալներից, արևմտահայե-

րենի լավ և գերազանց իմացությունը նույն մակարդակի վրա է գտնվում (43.5% և 43.5%), և գրեթե հավասար է արաբերեն լավ և գերազանց տիրապետելու ցուցանիշին (43.5% և 44.5%):

Սիրիայում գործող հայկական դպրոցների (ամենօրյա և կիրակնօրյա) թիվը մինչև 2002թ. անցնում էր 30-ից⁷: Ամենահին դպրոցների՝ Ազգային Հայկազյան վարժարան և Հայ Ավետարանական Նահատակաց միացյալ վարժարան, հիմնադրումը վերաբերում է 1850-ական թվականներին:

Մինչև 1950–1960-ական թթ. Սիրիայի հայկական դպրոցներն ազատ էին իրենց գործունեության մեջ, չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաների՝ հայոց լեզվի, հայ գրականության, հայ ժողովրդի պատմության և կրոնի ուսուցման հարցում: Ավելին, բոլոր հայկական դպրոցների տարրական դասարաններում (նախակրթարաններ) բոլոր առարկաների ուսուցումը տարվում էր հայերենով՝ ներառյալ արաբերենը և թվաբանությունը:

Սակայն, հատկապես 1963թ. բաասականների իշխանության գալուց հետո, արգելքներ և սահմանափակումներ մտցվեցին նաև կրթության ոլորտում, որոնք ուղղակիորեն ազդեցին ազգային փոքրամասնություններին պատկանող դպրոցների կրթական ծրագրերի վրա: Վտանգի էր ենթարկված հայկական դպրոցների գոյությունը: 1965թ. երկրի արաբականացման քաղաքականության համատեքստում կրկին մի շարք սահմանափակումներ մտցվեցին կրթության ոլորտում: Արդյունքում բոլոր դպրոցներն անցան պետության ենթակայության ներքո՝ արաբերեն անվանումներով⁸: 1967թ. սեպտեմբերի 9-ին հրապարակվեց օրենք, ըստ որի՝ հայկական դպրոցներում արգելվեց հայագիտական բոլոր առարկաների դասավանդումը, բացի կրոնից, արգելվեց տարրական դասարաններում հայերենով ուսուցման կազմակերպումը, պարտադրվեց 1–12-րդ դասարանների ուսուցումը կազմակերպել արաբերեն⁹:

Հայկական շատ դպրոցների տնօրինություններ պարզապես չցանկացան ենթարկվել վերոնշյալ սահմանափակումներին և նախընտրեցին դպրոցները ժամանակավորապես փակել: Տվյալ ժամանակաշրջանում անհրաժեշտ էր վարել ճկուն քաղաքականություն՝ իրավիճակից նվազագույն կորուստներով դուրս գալու համար: Իշխանությունների հետ երկարատև բանակցությունների արդյունքում, հնարավոր եղավ ձեռք բերել հայկական դպրոցներում մայրենի լեզվով ուսուցման թույլտվություն: Այս

7 Հարությունյան Ն., Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները, Երևան, 2002, էջ 205:

8 Նույն տեղում, էջ 208:

9 Middle East Journal, Chronology, Syrian Arab Republic, 22 (1), Winter, 1968:

անգամ կրթության բովանդակության մեջ այն ընդգրկվեց որպես ծիսական լեզու, այսինքն՝ լեզու, որով կատարվում են կրոնական ծիսակատարությունները, աղոթքներն ու երգերը: Ծիսական լեզվի ուսուցմանը տրամադրվեց 4 ժամ, ևս 2 ժամ՝ կրոնի համար: Սա առկա իրավիճակում բավական առաջխաղացում էր¹⁰: Կարճատև դադարից հետո հայկական փակված դպրոցները ևս վերաբացվել են, եղած հնարավորությունների սահմաններում իրականացնելով իրենց կրթադաստիարակչական և մշակութային գործունեությունը:

Ինչպես ցույց տվեցին հետազոտության արդյունքները (աղյուսակ 1), արևմտահայերենը հայերի կողմից լայնորեն կիրառվել է արաբական աշխարհում և այժմ էլ շարունակվում է Հայաստանում: Նույն աղյուսակից տեսանելի էր նաև, որ արևելահայերենը ընդհանրապես չի գործածվել Սիրիայում՝ ո՛չ ընտանիքում, ո՛չ ընկերների, ո՛չ էլ, առավել ևս, գործընկերների հետ շփման ժամանակ, սակայն այժմ ՀՀ-ում նրանք բախվում են լեզուն հասկանալու և խոսելու խնդրի հետ: Ստորև տրված աղյուսակի տվյալներից տեսնենք, թե արևելահայերեն լեզվի իմացության ինչ մակարդակ է առկա սիրիահայերի շրջանում Հայաստան գալուց հետո:

Աղյուսակ 3.

Արևելահայերենին տիրապետելու մակարդակը սիրիահայերի շրջանում (%)

Տիրապետելու մակարդակը	Ինչ չափով կարող են արևելահայերենին տիրապետել			
	Կարդալ	Գրել	Խոսել	Հասկանալ
1. Չեն կարող	7.6	37	7.6	0
2. Վատ	17.4	15.2	30.4	9.8
3. Միջին	28.3	22.8	41.3	44.6
4. Լավ	22.8	17.4	15.2	30.4
5. Գերազանց	23.9	7.6	5.4	15.2

Աղյուսակ 3-ի տվյալներից նկատելի է, որ սիրիահայերի շրջանում արևելահայերենին տիրապետելու տարբեր մակարդակներ են առկա: Արևելահայերեն կարդալու միջին ցուցանիշը 3.4 է (1–5 բալանոց սանդղակի պարագայում), այսինքն՝ միջինից բարձր մակարդակ է նկատվում այս առումով: Սրանցից մոտ 24% սիրիահայեր կարդալու իրենց մակարդակը գնահատել են գերազանց, որի մեջ կեսը կազմում են 26–45 տարիքային խմբի և մեծ մասը (24%-ի մեջ 17.4%-ը)՝ իգական սեռի ներկայացուցիչները: Այս ցուցանիշի մեջ ևս մեծ մաս (24%-ի մեջ 18.5%-ը) կազմում են 2012թ. ՀՀ տեղափոխված սիրիահայերը:

¹⁰ Հարությունյան Ն., նշվ. աշխ., էջ 213:

Այլ պատկեր է նկատվում արևելահայերեն *գրելու* առումով, քանզի միջին ցուցանիշը (2.4) վկայում է կարողության միջինից ցածր մակարդակի մասին. ստացվում է, որ սիրիահայերի կեսից ավելին՝ մոտ 52%, կամ ընդհանրապես չեն տիրապետում կամ վատ են տիրապետում արևելահայերեն գրելու կարողությանը, որի մեջ մեծ զանգված (41.3%) կազմում են միջնակարգ և թերի միջնակարգ կրթություն ունեցողները:

Շատ սիրիահայեր ոչ միայն չեն կարողանում գրել արևելահայերեն, այլև սխալ են համարում ուղղագրությունը, որի արդյունքում իրենց ինքնության մաս կազմող ազգանունները կամ անունները՝ գրված հայաստանյան պետական և հասարակական կառույցների աշխատակիցների կողմից, աղավաղված են համարում:

«Գրելու մեջ ինձ համար սխալ ուղղագրություն կա, օրինակ, իմ ազգանունն ուրիշ ձևով էր գրվում, էստեղ եկա, ուրիշ ձևով գրեցին»:

27 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

Հարցվողների վկայությամբ՝ Սիրիայի հայկական դպրոցներում եղել են արևելահայերենի դասընթացներ, սակայն սահմանափակ է եղել ժամաքանակը, *«որպեսզի չշփոթեն, որպեսզի արևմտահայերենը չաղավաղվի»:*

Արևելահայերեն *խոսելու* առումով միջին թվաքանակների ցուցանիշը մի քիչ բարձրանում է՝ անցնելով միջին մակարդակից՝ 2.8: Եթե հարցը դիտարկենք նրանց ՀՀ տեղափոխվելու ժամանակահատվածի հետ, կտեսնենք, որ վատ տիրապետողների մոտ կեսը (30%-ի մեջ 14%-ը) 2014թ. Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերն են:

Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ շատ սիրիահայերի խանգարում է.

- Արևելահայերենում և արևմտահայերենում գործածվող հնչյունների տարբերությունը՝ բ-պ-փ, ձ-ծ-ց, գ-կ-ք, դ-տ-թ, որի արդյունքում առօրյա խոսակցական բառերն ստանում են այլ հնչողություն՝ դուռ-թուռ, կապիկ-գաբիկ, և օտար համարվում Հայաստանի հայերի համար՝ սահմանափակելով սիրիահայերի շփումները նրանց հետ:

«Որ մի տեղ գնում ենք գնումի, շվարած մեզի կրնային, թե ինչ կրխոսին սրանք: Ըդոր համար ես շար չեմ կարող շփվիլ, մինչ կարողանամ հասկընալ կամ հասկացնիլ» :

39 տարեկան տղամարդ, ք. Արմավյան

- Բառերի տարբերությունը, որը մտած է սիրիահայերի լեզվամտածողության մեջ, և ժամանակ է պահանջում Հայաստանում գործածվող բառապաշարին համապատասխանեցնելու համար՝ անապարել-շտապել, ստեպլին-գազար, սմբուկ-բադրիջան, վայրկյան-րոպե, երկվայրկյան-վայրկյան, պահարան-ծրար (նամակի) և այլն:

Սակայն կան նաև այնպիսի մարդիկ, ում համար արևմտահայերենը մշակութային ինքնության կարևոր բաղադրիչներից է, և դրա պահպանումը՝ սկզբունքային հարց:

«Ես լավ գիտեմ արևելահայերեն, որովհետև յոթ տարի այստեղ եմ սովորել: Բայց կրնաս խոսել ինձ պես խոսիչ, որովհետև աղիգալիմ տարիներուս լեզուն է, որ իրենք բերին Թուրքիայեն, և իմ մայրը ինձ էդպես է մեծացրել: Չեմ ուզե ես էստեղի պես խոսիլ»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

Մինչդեռ, շատ երիտասարդներ աշխատում են երևանցիների հետ արևելահայերեն խոսել:

«Ճիշդն ասած, ես սիրում եմ ձեր լեզուն: Ես փորձում եմ երկուսով էլ խոսել: Սովորում եմ: Որ մի 2–3 տարի մնամ, հաստատվեմ լավ կարող եմ խոսել»:

22 տարեկան կին, ք. Երևան

Միջին և ավելի բարձր մակարդակով արևելահայերեն *հասկանում* են սիրիահայերի գերակշիռ մասը՝ 90%-ը (միջին ցուցանիշը 3.5 է): Վատ տիրապետողները մեծամասամբ (10%-ի մեջ 9%-ը) միջնակարգ և ցածր կրթություն ունեցող սիրիահայերն են, և կեսից ավելին Հայաստան են տեղափոխվել 2014թ.: Թեպետ քանակական ցուցանիշը ուրախացնող է, սակայն որակական բնութագրումներն այլ բան են ասում: Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում բացահայտվել է այն կարևոր պատճառը, որը անհանգստացնում է գրեթե բոլոր սիրիահայերին. հայաստանյան բառապաշարի անբաժան մաս կազմող ռուսերեն բառերը խորթ են հայի ինքնությանը: *«Արևելահայերենը հասկրնալու համար դժվարություններ ունինք, քանի որ դրա մեջ կես բառերը ռուսերեն են: Հայերեն խոսեցե՛ք մեզ հետ, մենք հայ ենք, կարող ենք հասկրնալ»*, պահանջում է դեռևս 2012թ. ընտանիքով Հայաստան տեղափոխված 58 ամյա սիրիահայ տիկինը:

«Իմ աղջիկն ինձ հարցնում է՝ մամա, ի՞նչ է նշանակում «просто», «конечно»: Ես իրեն բացատրեցի, որ ես ադոնք գիտեմ, բայց չեմ ուզեր էդպես խոսիմ»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

Սակայն քիչ չեն այն սիրիահայերը, ովքեր բավական լավ են հասկանում արևելահայերենը, նույնիսկ ռուսերենը: Պատճառները շատ տարբեր են՝ դպրոցական տարիներից արևելահայերեն գրականության ընթերցանություն, հայկական հեռուստաալիքների կանոնավոր դիտում դեռևս Սիրիայում բնակության տարիներին, ՀՀ-ի բուհերում բարձրագույն կրթություն ստանալու փաստ, նաև երկարատև շփումներ հայաստանցի ընկերների և գործընկերների հետ, որը վկայում է աղապտացիայի որոշակի մակարդակի մասին այս առումով:

«Հասկանում եմ լրիվ այդ ռուսերեն բառերը, որ հասարակական լեզվի մեջ ընդհանրացած են, լրիվ սովորել ենք»:

32 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

«Երբ նոր ընդունված էի գործի, կոնֆլիկտներ էին լինում, ասում էին՝ արևելահայերեն խոսա, ես էլ ասում էի՝ հայերեն խոսա, ես «պրոբլեմ» չունիմ, կհասկընամ: Նախադասության մեջ երեք բառ ռուսերեն, հինգ բառ հայերեն էին օգտագործում: Ես էլ ասում էի՝ հայերենը, ու այդ ընթացքում մի քիչ ես ռուսերեն սովորեցի, մի քիչ իրանք սկսան հայերեն ավելի շատ օգտագործել»:

41 տարեկան տղամարդ, գ. Առինջ

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերբալ հաղորդակցությանն առնչվող հետազոտության արդյունքները, կարող ենք խոսել որոշ չափով հաջողված մշակութային աղապտացիայի մասին, երբ Հայաստանում բնակվող սիրիահայերը, պահպանելով իրենց լեզվային առանձնահատկությունները՝ նախնիներից ժառանգած մշակութային հարստությունը, միաժամանակ ընդունում և հասկանում են իրենց ընդունող հասարակության մշակույթի կարևոր տարր հանդիսացող արևելահայերեն լեզուն: Այս առումով, ինտեգրացիային նպաստող գործոնները բազմաթիվ են, որոնցից յուրաքանչյուրն իր ուրույն դերն է կատարում.

- Արևելահայերեն գրականություն ընթերցելը,
- Հայկական հեռուստատեսությանը կանոնավոր հետևելը դեռևս Սիրիայում ապրելու տարիներին,
- Սիրիահայերի՝ նախկինում ունեցած գործնական և բարեկամական կապերը ՀՀ-ում,
- Նոր ձևավորված աշխատանքային շփումները Հայաստանում,
- Սիրիահայերի ամուսնությունները հայաստանցի հայերի հետ,
- Նոր հաստատված ընկերական, բարեկամական հարաբերությունները:

Սակայն, հատկապես ավագ սերնդի ներկայացուցիչների շրջանում մշակութային ժառանգությունը՝ արևմտահայերեն լեզուն, պահպանելու ձգտումն առաջնային է ցանկացած տեսակի ադապտացիայի գաղափարի նկատմամբ: Պատահական չէ անհանդուրժողականության այն դրսևորումը, որն առկա է նրանց մեջ՝ հայկական լեզվամտածողության և բառապաշարի մեջ մտած ոռուսերեն բառերի հանդիպելիս: Սիրիահայերի (հատկապես դամասկոսահայության) շրջանում ևս, չնայած քիչ տարածված, սակայն արմատացած երևույթ է համարվում արաբերենի կիրառությունը, որի պատճառն արաբական աշխարհում ոչ հայկական համայնքային կյանքով ապրելն է:

ЯЗЫК КАК ВАЖНЫЙ КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ СИРИЙСКИХ АРМЯН (ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)

Гаяне Акопян

Резюме

Для сирийских армян приспособление к различным социально-культурным аспектам жизни в Армении связано со множеством проблем, однако в контексте культурной адаптации первостепенное значение имеет проблема языка. Представленные в статье результаты этносоциологического исследования вскрывают языковые особенности сирийских армян и свидетельствуют об их определенной успешной интеграции, когда армянские иммигранты из Сирии, сохраняя в РА культурное наследие своих предков, принимают, понимают и пытаются использовать восточноармянский язык.

Ключевые слова: этносоциологическое исследование, сирийские армяне, культурная адаптация, интеграция, западноармянский язык, восточноармянский язык.

LANGUAGE AS AN IMPORTANT COMPONENT FOR SYRIAN ARMENIANS CULTURAL ADAPTATION (AN ETHNO-SOCIOLOGICAL SURVEY)

Gayane Hakobyan

Summary

Syrian Armenians have a lot of difficulties adapting to Armenian social-cultural life, but the most important difficulty for adaptation is a language one. The ethno-sociological investigations, which are presented in the article, show linguistic particularities among Syrian Armenians and submit some successful integration processes: when immigrated Syrian Armenians save their inherited cultural wealth from ancestors, simultaneously accept, understand, and try to use Eastern Armenian language.

Keywords: ethno-sociological research, Syrian Armenians, cultural adaptation, integration, Western Armenian language, Eastern Armenian language.

